

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Шарифзода Ҷамолиддин Сафол дар мавзуи «Масоили мубрами таърихи халқи тоҷик (нимаи дувуми ҳазораи II то мелод – асри IX) ва инъикоси он дар осори Эмомалӣ Раҳмон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 07.00.09 – Таърихшиносӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ.

Мутобикати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Халқи тоҷик дорои таърихи қадиму ғанӣ мебошад. Масъалаҳои мубрами таърихшиносии таърихи халқи тоҷик дар таҳқиқотҳои зиёд омӯхта ва таҳлил шудаанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон парвариш додани ҳисси эҳтироми шахрвандонро нисбат ба таърихи халқи худ яке аз принципҳои мустаҳкам намудани пояҳои давлатдорӣ меҳисобад. Ӯ хотирнишон мекунад, ки ҳар насл ва ҳар шахс ҳалқаи миёна дар силсилаи таърих аст, ки тавассути мавҷудияти хеш гузаштаро бо оянда ва ояндаро ба гузашта мепайвандад. Бо мақсади баҳо додан ба гузаштаи худ ва насли ҷавонро аз гузаштаи худ огоҳ намудан Эмомалӣ Раҳмон ба навиштани як қатор асарҳои таърихӣ даст зад, ки ин асарҳои безаволи ӯ дар илми таърихшиносии тоҷик боз як саҳифаи навро кушод. Ин асарҳо аз ҷониби таърихшиногон гарчанде мавриди омӯзишу таҳқиқот қарор ёфта бошанд ҳам, вале ҳанӯз ба таври пурра омӯхта нашудааст. Бинобар ин, омӯзиши асарҳои Президент муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таҳқиқоти ҷудогона зарурият доранд. Муаллифи рисола чунин заруриятро ба инобат гирифта, дар ин самт қадамҳои нахустинро мегузорад. Кори диссертатсионии Шарифзода Ҷамолиддин Сафол дар мавзуи «Масоили мубрами таърихи халқи тоҷик (нимаи дувуми ҳазораи II то мелод – асри IX) ва инъикоси он дар осори Эмомалӣ Раҳмон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси

07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ пурра мувофиқат менамояд.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Диссертатсия ва мавзуи он барои илми таърихнигорӣ ва таърихи халқи тоҷик мубрам ва нав аст.

Таҳкими худшиносиву истиқлоли миллӣ, давлату давлатдорӣ гузаштаву имрӯзаи тоҷикон ҳар як фарди тоҷикро водор месозад, ки ба куҳантарин саҳифаҳои сарнавишти миллат ва бунёдгузориҳои тамаддун ва давлату давлатдорӣ тоҷикон рӯ биёрад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки тамоми асарҳои арзишноки таърихиёро барои шинос намудан ба наслҳои оянда мавриди омӯзиши илми таърихнигорӣ ва таърихи халқи тоҷик қарор диҳем. Асарҳои таърихии Эмомалӣ Раҳмон низ аз ин хусусиятҳо ӯрӣ нест. Маҳз омӯзиш ва таҳлили таърихнигорӣ чунин асарҳои таърихӣ ба мо имкон медиҳад, ки аз гузаштаи пурифтихор ва маданияти гаронбаҳои ниёгонамон чудо нашуда, ба наслҳои ояндаи худ мероси пурғановати маънавии гузаштаро омӯзонем. Роҳбари давлат худ бевосита ба навиштани асарҳои таърихӣ, ба хусус таърихи миллат шуруъ намуда то имрӯз муаллифи асарҳои таърихии «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён», «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣҳо», «Чехраҳои монадгор», «Забони миллат – ҳастии миллат», «Уфқҳои истиқлол» ва ғайра, мебошанд. Асарҳои зикршуда воқеан дар асоси як қатор маъхазҳои муътамади илмӣ навишта шуда, муҳимтарин саҳифаҳои таърихи тоҷикон, ки то имрӯз норӯшан буд, барои хонандаи закитабӣ тоҷик кушода шуд. Тибқи арзёбии олимон, метавон зикр намуд, ки Эмомалӣ Раҳмон бо асарҳои таърихии худ дар шароити давлатдорӣ миллӣ консепсияи нави таърихи миллатро асос гузошт. Воқеан, давраҳои муҳталифи таърихи халқи тоҷик дар осори Эмомалӣ Раҳмон дар асоси сарчашмаҳои илмӣ ва бо назардошти адолати таърихӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар осори Эмомалӣ Раҳмон омӯзиши таърихи бостони халқи тоҷик то рӯзгори Сомониён бар асоси консепсияи нав, яъне бо таваҷҷуҳ ба решаҳои манфиатҳои миллӣ, ҳифзи арзишҳои таърихӣ ва фарҳанги ниёгон роҳандозӣ шудааст. Аз ин рӯ,

таҳқиқи масоили мубрами таърихи халқи тоҷик ва инъикоси он дар осори Эмомалӣ Раҳмон барои таърихнигории тоҷик муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Навгонҳои илмӣ дар он зоҳир мегардад, ки моҳиятан омӯзиши масоили мубрами таърихи халқи тоҷик ва инъикоси он дар асарҳои таърихии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷиҳати илмӣ аввалин маротиба мавриди омӯзиш қарор гирифта, афзалияти он дар таҳлили асарҳои таърихии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зоҳир мегардад:

- дар натиҷаи таҳлили манобеи таърихӣ, махсусан бозёфти бостоншиносӣ ва осори Эмомалӣ Раҳмон раванди ташаккули ақвоми ориёӣ дар Осиёи Марказӣ, мароҳили муҳочират, сукунат ва вижагии тамаддуни онҳо мушаххас гардид;

- инъикоси анъанаҳои давлатдорӣ ориёӣҳо (аз нимаи дувуми ҳазораи II то мелод - асри IX) мавриди таҳлил илмӣ қарор гирифт;

- вижагиҳои сиёсати забткоронаи арабҳо ва паёмади он дар сарнавишти мардумони Хуросону Мовароуннаҳр бар асоси қиёси илмии осори таърихӣ ва андешаҳои Эмомалӣ Раҳмон ошкор гардид;

- ақидаҳои Эмомалӣ Раҳмон оид ба густариши фарҳанги тоҷикон тавсиф гардид;

- бо таҳлилу баррасии амиқи ахбори сарчашмаҳои таърихӣ ва муқоисаи осори Эмомалӣ Раҳмон ҷойгоҳи хонадонҳои ҳукумрони Хуросону Мовароуннаҳр – Тоҳириёну Саффориён дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон мушаххас шуд.

Ҳамин тавр, наwgонии илмӣ таҳқиқот дар он аст, ки бори нахуст дар таърихнигории муосир ва доираи рисолаи докторӣ масъалаҳои мубрами таърихи аҳди бостони халқи тоҷик то замони Сомониён бар асоси омӯзиши осори Эмомалӣ Раҳмон таҳқиқу баррасӣ мешавад.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Хулосаи диссертатсия дар 14 банди муқаммал

оварда шуда, ба сифати тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ 10 тақлиф манзур гардидааст. Метавон иброз намуд, ки муаллифи диссертатсия бо назардошти нуктаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ки ҳамагӣ навгонии илмӣ ба ҳисоб мераванд, ба дараҷаи илмии дархостшаванда муносиб мебошад.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Натиҷаҳои илмии бадастомада метавонанд барои рушди таърихшиносӣ дар Тоҷикистон таъсири иловагӣ бахшанд. Тавсияҳои диссертатсия дар асоси инкишофи манбаъшиносӣ бунёд гардида, ба баланд бардоштани сатҳи таърихшиносӣ мусоидат мекунанд. Маълумоти ҷамъоваришуда, ҷамъбастигардида ва ба низом даровардашуда хусусияти равандаҳои таърихшиносӣ дар Тоҷикистонро дар асоси назарияи маълум ошкор ва мушаххас менамояд. Диссертатсия метавонад ҳамчун сарчашма барои навиштани мақолаҳои илмӣ дар ин мавзӯ истифода гардад. Натиҷаҳои таҳқиқот ба баланд бардоштани донишҳои таърихшиносӣ, маъхазшиносӣ ва татбиқи мақсад ва вазифаҳои онҳо мусоидат карда, маводи диссертатсияро зимни қироати курсҳои лексионӣ оид ба таърихшиносӣ ва манбаъшиносӣ, курсҳои махсус ва семинарҳо оид ба таърихшиносӣ ва манбаъшиносӣ дар факултаҳо ва кафедраҳои таърихшиносӣ ва маъхазшиносии мактабҳои олии Тоҷикистон ва тартиб додани воситаҳои таълимӣ метавон истифода бурд.

Қисмати асосии таҳқиқ. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, ёздаҳ зербоб, хулоса ва фехристи адабиёт иборат аст. Матни диссертатсия дар 345 саҳифа ҷой шуда, рӯйхати адабиёт 422 номгӯро фаро мегирад. Дар муқаддимаи диссертатсия аҳамияти мавзӯ, дараҷаи таҳқиқ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, объект ва предмет, асосҳои назарӣ методологӣ, навгонии илмии диссертатсия, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назарӣ амалӣ, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобикати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар

тахқиқ, тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия қайд гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – «Бозтоби масоили мубрами таърихи ақвоми ориёӣ дар осори Эмомалӣ Раҳмон» аз се зербоб иборат аст. Зербоби якум «Масоили назариявӣ-методологии омӯзиши таърихи аҳди бостон ва ибтидои асрҳои миёнаи халқи тоҷик» ном дорад. Дар зербоби дуюм – «Таҳқиқи масъалаи ақвоми ориёӣ дар осори Эмомалӣ Раҳмон» баррасӣ мегардад. Дар зербоби сеюми боби якум «Масъалаи давлатдорӣ сулалаҳои ориёӣ дар осори Эмомалӣ Раҳмон» баррасӣ гардидааст.

Боби дуюми диссертатсия – «Дараҷаи омӯзиши забон, эътиқод ва оинҳои динии ориёӣҳо дар осори Эмомалӣ Раҳмон» ном дошта, зербоби аввали он ба таҳқиқи «Дидгоҳи Эмомалӣ Раҳмон роҷеъ ба хостгоҳи забони ақвоми ориёӣ» бахшида мешавад. Зербоби дуюми боби дуюм ба баррасии мавзӯи «Сатҳи омӯзиши эътиқод ва оинҳои динии ориёӣҳо дар осори Эмомалӣ Раҳмон» марбут мебошад.

Боби сеюми диссертатсия «Инъикоси масъалаи истилои араб ва муборизаи озодихонаи аҷдоди тоҷикон дар осори Эмомалӣ Раҳмон» унвон гирифта, дар зербоби якуми он – «Вижагиҳои ҳуҷуми арабҳо ба Хуросону Мовароуннаҳр дар осори Эмомалӣ Раҳмон» таҳқиқ мегардад. Дар зербоби дуюми боби сеюм «Дидгоҳи Эмомалӣ Раҳмон доир ба муборизаи озодихонаи ниякони тоҷикон дар қиблаи Хилофати Араб» таҳлил шудааст.

Боби чаҳоруми диссертатсия «Вижагиҳои густариши тамаддуни ислом дар Хуросону Мовароуннаҳр ва эҳёи рухҳои фарҳанги миллии дар осори Эмомалӣ Раҳмон» ном дошта, дар зербоби якуми он масъалаи «Сатҳи омӯзиши неҳзатҳои фикрӣ ва маънавии тоҷикон (асрҳои VII-VIII) дар осори Эмомалӣ Раҳмон» таҳқиқ шудааст. Дар зербоби дуюми боби чаҳорум «Нақши хонадонҳои маҳаллии Бармакиёну Саҳлиён дар низомии идории Хилофати араб аз нигоҳи Эмомалӣ Раҳмон» таҳқиқ гардиданд.

Боби панҷуми рисола, ки «Сатҳи омӯзиши давлатдории Тоҳириёну Саффорӣён дар осори Эмомалӣ Раҳмон» унвон дораду 2 ҷасдро дар бар мегирад. Зербоби якуми ин боб «Бозтоби нуфуз ва ҷойгоҳи таърихӣ Тоҳириён дар осори Эмомалӣ Раҳмон» ном дорад. Зербоби дуюми боби панҷум ба баррасии мавзӯи «Нақши Саффорӣён дар эҳёи давлатдорӣ ва фарҳанги миллии тоҷикон аз нигоҳи Эмомалӣ Раҳмон» бахшида шудааст.

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомёфта ба таври мухтасар нисбат ба ҳар боб дар алоҳидагӣ зикр гардида, баъзе тавсия ва пешниҳодҳои муаллифӣ манзур гардидаанд.

Хулосаҳо ва тавсияҳои Шарифзода Ҷамолиддин Сафол касбӣ буда, баёнгари мундариҷаи диссертатсия ҳастанд ва бо маводи зиёди назариявӣ амалӣ ва далел асоснок гардидаанд. Яке аз махсусиятҳои диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки доктараб Шарифзода Ҷамолиддин Сафол тавонистааст оид ба ҳамаи нуктаҳо ва маълумоти пешниҳодкардааш баҳси илмӣ ба вуҷуд орад, онҳоро зери суол ва шубҳа қашад, мавқеъ ва нигоҳи муаллифиро дар ин замина ба миён орад. Далелҳои истифодашуда эътимодбахшанд. Ҳангоми таҳлил муносибат ба мавзӯ дуруст ва касбӣ буда, аз маҷрои зарурӣ берун нашудааст.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Мухтавои асосии диссертатсия дар 2 монография, 28 мақолаи ҷопии доктараби дараҷаи илмӣ дар маҷмуаҳо ва дигар васоити илмӣ таълимӣ, аз ҷумла 19 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтаанд ва пурра натиҷаҳои диссертатсияро фаро мегиранд. Теъдоди маводи ҷопшудаи диссертант ба талаботи банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Шарифзода Ҷамолиддин Сафол ба талаботи

бандҳои 31 ва 33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд.

Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои мазмун ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Сатҳи наwgонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамоянд. Ҳамчунин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад. Натиҷаҳои таҳқиқ эътимодбахш буда, аз тарафи муаллиф бевосита дар марҳалаҳои гуногун коркард, тасвир ва баррасӣ шудаанд.

Эродҳо ба диссертатсия. Бо вучуди муваффақиятҳои зиёд, дар диссертатсия як қатор камбудӣҳо мушоҳида гардиданд, ки ислоҳашон ба манфиат доништа мешавад:

1. Экскурсияҳои берун аз чорҷӯбаи хронологие, ки дар мавзӯи рисола нишон додашудааст (нимаи дуҷӯми ҳазораи II пеш аз милод- асри IX).

2. Баҳси хостгоҳ ва муҳочирати ориёӣҳо ҳамонро актуалӣ боқӣ мемонад. Зимни баррасӣ ва таҳқиқи илмӣ бояд ба ин масъала ҷиддитар муносибат карда нахустмехани қабоиلى ориёиро аниқ нишон дод. Дар ин маврид баҳои доwtалаби дараҷаи илмиро зимни ҳимояи ошкорои диссертатсия донистан ба манфиати кор аст.

3. Дар баҳши рисола, ки ба таҳқиқи таърихи давлатдории Кушониён баҳсида шудааст, зикр мегардад, ки ба назари Эмомалӣ Раҳмон, дар 2 намуди сиккаҳои нодири кушонӣ чехраи шоҳи кушонӣ Вима Такту писари Кучула Кадфиз тасвир шудааст. Соли 2021 дар Алмоси як катибае кашф гардид, ки матни он гуфтаҳои Эмомали Раҳмонро доир ба ҳукмронии шоҳи кушонӣ Вима Такту тасдиқ намуд. Умедворем, ки ин далели навро диссертант ба назар гирифта ба матни монография дохил менамояд

4. Дар зербоби 2-и боби 5, диссертант ба ақидаҳои Нозим Ҳакимов дар китоби дарсии «Таърихи халқи тоҷик» иқтибос менамояд (мис.: с.197 ва диг.). Ишора ба ин китоби дарсӣ зарурӣ надорад, чунки доир ба ин давр таҳқиқоти махсуси илмӣ бисёранд.

5. Маълум, ки осори Эмомалӣ Раҳмон ба забонҳои хориҷӣ ҳам тарҷума шуда, таваҷҷуҳи олимони хориҷиро ба худ ҷалб намудаанд. Муаллифи диссертатсия доираи васеи адабиёти илмиро оид ба мавзӯи худ ҷамъоварӣ ва таҳлилу таҳқиқ кардааст, вале ба назар мерасад, ки дар бештарини мавридҳо доғалӣ ба адабиёти рус ва тоҷик таъҷа кардааст. Ба инобат гирифтани асару таҳқиқоти олимони хориҷӣ зимни ба ҷоп омода кардани монография аз аҳаммият холи нест.

6. Рисола дорои қамбудиҳои техникӣ мебошад.

Қисмати хотимавии тақриз. Диссертатсия аз лиҳози муҳрамият, ном ва нақши мавзӯ, муқаддима, бобҳо ва зербобҳо, хулосаю сарҷашмаҳо пайдарҳам ва бо услуби илмӣ таҳия гардидааст. Таҳлили матни диссертатсия ва автореферат нишон медиҳад, ки он кори анҷомёфта буда, дорои нағзониҳои илмӣ ва натиҷаҳои бозғитимод аст.

Автореферати диссертатсия, гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ба ҷоп расонидаи Шарифзода Ҷамолиддин Сафол муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, аз лаёқати баланди илмии доғалаби дараҷаи илмӣ гувоҳӣ медиҳанд. Диссертатсияи Шарифзода Ҷамолиддин Сафол бо доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмии 07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ, комилан мувофиқат мекунад.

Хулоса, диссертатсияи Шарифзода Ҷамолиддин Сафол дар мавзӯи «Масоили муҳраи таърихи халқи тоҷик (нимаи дувуми ҳазораи II то мелод – асри IX) ва инъикоси он дар осори Эмомалӣ Раҳмон» кори илмӣ-таҳқиқии анҷомёфта ба ҳисоб рафта, ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он

сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси
07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ
аст.

Такризи мазкур бо назардошти талаботи бандҳои 71 ва 72 Тартиби
додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30
июни соли 2021, тахти №267 тасдиқ шудааст, омода гардидааст.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи археология, этнография ва диншиносии
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Бобочон Ғафуров»
22 майи соли 2025

Раҳимов Н.Т.

Суроға: 735018, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хучанд, микроноҳияи Мевагул,
бинои 10, хучраи 190,
Тел.: +992927305194
E-mail: nabir@mail.ru

«Имзои д.и.т, профессор Раҳимов Н.Т.-ро тасдиқ мекунам»:

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Бобочон Ғафуров»
23 майи соли 2025

Сайдуллозода З.С.